

која увек измиче субјекту, ма колико се чинило да је тај блесак евиденције аутентичан. Конструкција својеврсне параболе или алегорије која има етички или есхатолошки предзнак („Дроб”, „Ти чекаш свој ред”), јесу текстови по којима се Ђорђе Деспић препознаје као песник каткада фантастичне опсервације, а то чини убедљиву спону с последњим циклусом његове претходне збирке.

Иако се каткада чини да се ове песме понављају и варирају у поступку, то је управо последица хипнагогичког поступка репетиције и изазивања појединих, специфичних ментално-симболичких слика и матрица. Свака од ових песама чита се полако, „раствара се у уму” читаоца негде на средокраћу између новијих поступака Војислава Карановића и Николе Вујића, а понегде чак и Слободана Зубановића, ако бисмо хтели да оцртамо контекст препознавања ове поетике. Али дубока емотивна снага песама која се с лакоћом дочарава и пролази кроз нас, као у сну, издваја и ову нову Деспићеву књигу од прошлогодишње песничке продукције.

Др Бојана СТОЈАНОВИЋ ПАНТОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за компаративну књижевност
bspantovic@ff.uns.ac.rs

ДРАМА ДВОЈНОГ ИДЕНТИТЕТА

Петар Сарић, *Клобук*, Српска књижевна задруга, Београд 2021

Роман *Клобук* осми је роман Петра Сарића, настао након деветогодишње стваралачке тишине. Досадашња рецепција романа потврђује да је Сарићев повратак на књижевну сцену ишчекиван и добро прихваћен: једногласном одлуком жирија добио је књижевну награду „Светозар Ђоровић” за 2021. годину на „Ђоровићевим сусретима” у Билећи, а био је и у ужем избору за Награду „Бескрајни плави круг” Матице српске за најбољи роман 2021. године. Као и целокупан Сарићев опус до сада, и његов нови роман утемељен је на епској традицији и патријархалној култури, при чему се у њему прати драма српског народа источне Херцеговине у другој половини деветнаестог века. Премда је усуд српског живља који се опире исламизацији у утврђеном граду Клобуку на херцеговачко-црногорској граници пропраћен историјски верно, са нарочитим осећајем за колективна психолошка превирања и патњу, у средишту збивања налази се ипак драма двојног идентитета главног лика, Јована, односно Асана Бегенишића. Нешто од андрићевске амбиције да се прикаже и из различитих перспектива обухвати сложен историјски проблем

данка у крви присутно је у озбиљном приповедачком замаху којим овој теми приступа Петар Сарић, као и у његовим пажљиво изнијансираним реченицама и широком регистру стилских средстава за психологизацију јунака.

Роман је подељен на два дела, односно у два поглавља, што је учињено и у његовом најбољем роману, *Сара*, а овакви формални поступци нису једино што спаја *Клобук* са највреднијим Сарићевим књижевним остварењима. Пишчев глас је јасно видљив, а најприсутнији је у уводном делу где делује да је у функцији актуализовања радње, као да се прича дешава управо ту, пред нама: „Грабимо да о Јовану, једанаестогодишњем дечаку, сазнамо нешто што би, чекајући да одрасте, постало много неизвесније, или сасвим немогуће”. Сем тенденције да се читалац учини својим сапутником и саучесником, роман се отвара и у утиску да је прича варљива, променљива и непостојана, што се касније на разнолике начине разрађује у роману. Сарић на почетку за једног свог јунака пише: „уместо речи, као да је намештао тесанике у зид неке куће”, а исто чини и он сам, те је занимљиво да прво поглавље почиње управо описом куће браће Новака и Мираша Бегенишића. Попут куће, и прича се осипа, урушава, али се и изнова дограђује, међутим, дом Бегенишића јасно је описан као „оронули”, начет трулежом, сасвим супротно чврстости и постојаности утврђења које се налази наспрам њега.

Други пасус, дакле, посвећен је језгровитом представљању белог „града Клобука”, при чему се поетичност и лелујавост ауторских описа (утврђење се ноћу одваја од стена и диже „међу сјајне звезде”) дискретно супротстављају прецизним, и донекле сувопарним реченицама историографских записа о Клобуку. Сарић се не либи да уноси у свој текст тачне цитате из литературе о Клобуку и другим сродним местима и догађајима, а касније и о феномену данка у крви, те тако поједини фрагменти под знацима навода у фуснотама упућују на архивске списе, монографије, путописе, али и страну, француску литературу. Спој фикције и историографије у одређеној мери смирује интензитет тензије која се већ на самом почетку ствара наглашањем опозита: слабост личног, приватног и снага историјског и колективног (кућа Бегенишића – клобучко утврђење), затим поетичност и научност, симболичност и реалистичност. Имајући у виду да оваквих пишчевих интервенција, односно уношења цитата из литературе у ранијим делима, такође, прожетим стварним историјским догађајима и локалитетима, није било, отвара се питање зашто је овај пут и на тај начин дат легитимитет причи која се приповеда. Супротстављеност изнимног појединца снази колектива можда је најизразитија у роману *Сара*. Према на почетку делује да су обриси лика Саре препознатљиви у лику Анете, Новакове жене, која је необична, сензитивна и „преузета нелогичним и нестварним”, не крије се да ће главни јунак романа и „главни” изузетни појединац бити њен син Јован Бегенишић.

Значај мајке и женског принципа потврђује се, дакле, и у овом роману, али док је пораз жене, односно појединца у роману *Сара* више драматичан, више коначан и трагичан, дотле је у роману *Клобук* фокус са слабости појединца померен на порозност приче и немогућност сазнавања истине. Под знацима навода дате су реченице из архива, али још чешће реченице које о јунацима изговарају други људи, оно што прича народ, а што је неухватљиво и непотврдиво: „колико је прича варљива и непоуздана!...”, наглашава и сам писац, небројено пута варирајући мисао: „хајде, повуци границу између истине, и онога што се чује!” Сасвим андрићевски, оно што се говори понекада је стварније и снажније од истине, и то остаје тачно када су у питању сви ликови из најновије Сарићеве прозе.

Вратимо се, ипак, на наше питање: чему присуство цитата и фусно-та и откуда толики, и толико озбиљан уплив историографије? Делује да је тематика којом се Сарић у најновијем делу бави, односно данак у крви и клобучка историја, толико болна, толико значајна за наш национални идентитет, да је морало да се потврди да се све то *сйварно* догодило, упркос фикционалном руху, или варљивој причи и несазнатљивој истини. Сарић остаје доследан својој поетици: важно место у његовом делу заузима оно загонетно, надреално, магијско и фантазмагорично, и то ће се посебно осетити у целом другом поглављу романа *Клобук*. Ипак, писац је доследан и у истицању да све то *заиста* некада десило, да је потресна судбина отетих дечака, јаничара, стварна и неизбрисива, а њихова везаност за српске корене неупитна. У приповедачком смислу, међутим, Сарић даје примат симболистичком, а не реалистичном, с посебном пажњом градећи епизоде посвећене унутрашњим психолошким превирањима, синхронизитету догађаја и симболици сна. У првом делу романа приметна је фина равнотежа између сфера егзистенцијалне реалности и фикцијске надреалности: уз бележење догађаја која изазивају потресе у функционисању и осећању бића народа (турско освајање и злодела, побуна поробљеног народа, отпор исламизацији, битка на Грахову), приповеда се узбудљива и драматична прича о Јовановим, односно Асановим прецима.

Тема данка у крви кроз пажљиво праћење и сецирање идентитетског расцепа главног јунака дата је уверљиво и озбиљно, са свешћу о комплексној природи ове проблематике. Петар Сарић је на овај изазов, без сумње, одговорио успешно. Не може се, међутим, пренебрегнути чињеница да је писац ипак најснажнији онда када приповеда о сложеној породичној историји и унутрашњим деобама. Сабрано и фокусирано, а опет, изразито динамично, даје се приказ различитости двојице браће, Новака и Мираща, а затим и зависти Миращевој и његове жене Василке након рођења Новаковог сина, којој присуствује и Кристиња, Новакова и Миращева мајка и глава породице. То је кључна епизода првог дела, вешто психолошки изнијансирана, где се кроз мисао, реч, али и покрет

(што је значајно средство карактеризације и у другим Сарићевим делима), постиже готово драматичност филмских сцена. Преовладавају збуњеност, несигурност и пред собом и пред другима, као и узнемиреност, које се, услед патријархалних и породичних обзира, не успевају свесно прорадити, доводећи, након, до стања поремећене свести код Крстиње. Мотив лудила којем су склони изузетни појединци развијенији је у роману *Сара*, али и овде је у функцији предикције будућих страдања која превазилазе лични, односно породични усуд: издаја, турчење, поклоњење клобучком диздару, и завршна епизода првог дела, турска одмазда због паљења Клобучке куле – спаљивање куће и живих укућана народног првака Јанка Стеванова Јарогаће.

Празнина између два дела романа не изазива велику неизвесност или напетост, јер су Јованово турчење и његов будући живот клобучког диздара већ наговештени у првом делу. Паралела између његовог одраслог и дечачког живота испресецана је сценама чија је улога, пре свега, симболичка: фокус је на Асановом унутрашњем животу, његовим сновима који имају и пророчку функцију, дилемама које се тичу његовог идентитета и поновног сусрета са родитељима и сестром, као и синхронизитета на којем се заснивају поједини догађаји и Асанова загонетна сањарења. Радња, које готово и нема, заснива се тек на кратким епизодама о његовом успону у војној хијерархији у Стамболу и пријатељевању са Мехмедом, односно Василијем. Најзначајнија сцена са симболичким значењем била би она којом и почиње други део, када диздар Асан посрће на степеништу Клобучке куле. Сем fine повезаности са степеницама куће које Јован гради као дечак, и директне алузије на Гундулићевог *Османа* („који је био доле сад је горе, који је био горе сад је доле”), важно је и што се степенице куле приказују као живе и моћне, аутономне у својој снази и постојаности, чиме се додатно наглашавају слабост и пролазност људских аспирација и жеља. Асан Бегенишић није, међутим, занесен својом славом и успехом, нити је суров у свом владању, што одудара од андрићевских ликова јаничара, а у одређеној мери смањује драматичност његовог успона или пада, као и несразмеру између прошлог и садашњег. Други део мање је фасцинантан од првог, јер је Сарић ипак вештији у вођењу радње и приповедању, или приказу интензивних психолошких стања и раздора, него у опису фантазија и сањарења. Репетитивност је знатно већа у другом делу, а помало је непотребно да се готово сваки пут, па чак и при крају књиге, наглашава како је Јован (Асан) или Асан (Јован). Понегде се, такође, примећује и несрећан избор речи, неусклађен са духом времена о ком се пише, што је стилистичка тенденција приметна и у ранијим Сарићевим романима (на пример, контроверзан, малерозан, погодности, гарантовати, негирати).

Сцена која, у извесном смислу, представља очекивани врхунац другог дела и разрешење којем се тежи, изведена је успешно, са снажним

емоционалним набојем. Асан долази у стару кућу својих родитеља и сестре, изазива страх и узнемиреност који кулминирају сестриним плачем, и, напослетку, разоткрива свој идентитет. Као и Асанови снови, и сусрет у брвнари прожет је присуством светлости као једним од најзначајнијих чинилаца целокупног Сарићевог опуса. Светлост као оно добро, божанско и свето, али и као знак најдубље самосвести и самоспознаје, појављује се, дакле, на крају да означи могући пут за који се клубучки диздар опредељује. Сарић, међутим, бира да крај приповести остави отвореним, позивајући јасно у помоћ саучесника и саговорника са почетка књиге да сам одабере њен завршетак, онај који „ни прича не би могла да поднесе”. Да ли су се Асан и Мехмед вратили својој вери и свом роду, придруживши се белогорским хајдучима, или су остали одани Султану, на читаоцу је да просуди, чиме се драма двојног идентитета додатно усложњава, али и универзализује, показујући да једноставна и једнострана разрешења такве судбине и страдања нису могућа ни уметнички прихватљива. Сарић нуди читалачкој публици дело високих књижевних домета, остајући веран својој поетици која не одступа од тематике кључне за опстанак и (пре)осмишљавање наше националне историје и националног идентитета.

Мер Сања ПЕРИЋ
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
sanjaperic3223@gmail.com

И РОМАН ЈЕ ГРЦАО

Весна Капор, *Небо, иако дубоко*, Српска књижевна задруга, Београд 2021

Током једанаест година, колико је протекло између објављивања два романа Весне Капор, *Три самоће* 2010. и *Небо, иако дубоко* 2021, ауторка се трима својим књигама кратких прича и кратке прозе, *По сећању се хода као по месечини* (2014), *Као шито и вама желим* (2016) и *Венац за оца* (2019), књижевној публици представила као прозаиста лирског сензибилитета. Њена најновија књига, у жанровском међупростору између романа, приче и лирске прозе, потврђује колико је лирских пасаж остало недоречено у језгровитијим и ефектнијим краћим формама. Слободна од жанровских норми, Капор у књизи *Небо, иако дубоко* готово поетске слике бележи у реченицама изразите ритмичности, често не хајући ни за синтаксичку норму, остајући све време у домену чисте експресивности.